

KATARZYNA GARWOL

Mowa nienawiści wśród dzieci i młodzieży

Hate Speech among Children and Young People

ORCID: 0000-0002-4498-7156, doktor, Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Socjologiczno-Historyczny, Instytut Socjologii, Polska

Streszczenie

W artykule podjęto problem mowy nienawiści, w tym internetowego hejtu, wśród dzieci i młodzieży. Po zdefiniowaniu tego, czym jest mowa nienawiści oraz hejt, zostały przytoczone dane pokazujące skalę omawianego problemu wśród młodych ludzi. W dalszej kolejności przedstawiono sposoby walki z mową nienawiści podejmowane przez wybrane instytucje rządowe oraz pozarządowe, a także podkreślono konsekwencje, jakie może nieść brak działań zmierzających do uświadomienia dzieci oraz ich opiekunów w tej kwestii.

Słowa kluczowe: nienawiść, ofiara, internet, dziecko, nastolatek

Abstract

The article deals with the problem of hate speech, including online hate, among children and adolescents. After defining what hate speech and hate are, the data that shows the scale of this problem among young people has been cited. Next, the methods of fighting down the hate speech that were undertaken by selected governmental and non-governmental institutions are presented, moreover the consequences of deficiency of actions which are aimed at making children and their guardians aware of this issue, have been emphasized.

Keywords: hate, victim, internet, child, teenager

Wstęp

Mowa nienawiści to forma przemocy, która jest łatwo dostępna, nie wymaga wielkiego wysiłku intelektualnego ani żadnych nakładów finansowych. Ludzie raniący słowem często usprawiedliwiają siebie przed sobą oraz przed innymi, że mają prawo do krytyki i że kieruje nimi szczerłość. Czym innym jest jednak wyrażenie uwag w dobrej wierze, aby pobudzić rozmówcę do refleksji, a czym innym krytykowanie w celu wyrzucania własnych frustracji i spowodowania złego samopoczucia u innej osoby.

Termin *mowa nienawiści* w szerokim znaczeniu oznacza „ustne i pisemne wypowiedzi oraz przedstawienia ikoniczne łączące, oskarżające, wyszydające i poniżające grupy i jednostki z powodów po części od nich niezależnych, takich jak: przynależność rasowa, etniczna i religijna, a także płeć, preferencje seksualne, kalectwo czy przynależność do naturalnej grupy społecznej” (Łabik, 2019). Groźnym przejawem uczniowskiej mowy nienawiści jest hejt w internecie. Młodzi ludzie coraz częściej wykorzystują sieć, aby kogoś złośliwie skrytykować, obrazić lub znieważać. Słowo *hejt* wywodzi się od angielskiego określenia *hate speech* i określa takie działania w wirtualnej przestrzeni, które są przejawem złości, agresji oraz zawiści. Hejt ma na celu wywołanie negatywnych emocji u adresata, zranienie go, wyśmianie lub obrażenie. Na intencjach osoby krytykującej opiera się właśnie różnica między krytyką a hejtem (Łoskot, 2019).

Mowa nienawiści, w tym hejt, to zjawiska szczególnie groźne dla ludzi młodych, którzy nie są jeszcze dostatecznie odporni na krytykę i przejmują się zdaniem innych na swój temat. W obecnych czasach, gdy internet stał się powszechny i ogólnodostępny, hejt zaczął pojawiać się w przestrzeni publicznej w skali dotychczas niespotykanej. Dzieci oraz młodzież są zarówno narażone na bycie ofiarą hejterów, jak i na to, że sami się nimi staną. Portale plotkarskie, portale społecznościowe, fora dyskusyjne i inne aplikacje z udostępnionymi systemami komentowania pełne są nienawistnych komentarzy i obraźliwych słów, często wyrażanych właśnie przez młodzież.

Doświadczenie mowy nienawiści przez młodych ludzi – skala problemu

W czasach, gdy nie było internetu, mowa nienawiści miała wymiar lokalny i docierała jedynie do wąskiego grona rozmówców. Obecnie to co, jest w sieci, staje się ogólnodostępne, raz napisane nie ginie, ma zasięg nieograniczony, a ten rodzaj obrażania uznaje się za jedną z form cyberprzemocy.

Analizy przeprowadzone przez Centrum Badań nad Upředzeniami we współpracy z Fundacją Batorego w ramach programu Obywatele dla Demokracji pokazały, iż młodzież najczęściej spotyka się z mową nienawiści w internecie (95,6%), często również słyszy ją w trakcie rozmów (75%) oraz w miejscach publicznych (68%). W ostatnich latach wzrósł też znacząco odsetek osób mających do czynienia z mową nienawiści w mediach, także tych tradycyjnych, gdzie należałoby oczekiwać szczególnej odpowiedzialności za słowo (Winiewski, 2016, s. 35). W świecie tak przesiąkniętym mową nienawiści trudno uchronić dzieci i młodzież od jej doświadczenia. Co gorsza, niejednokrotnie to dorośli, również ci, którzy sprawują wysokie funkcje społeczne, prowadząc dyskusje, posługują się mową nienawiści, zapominając o tym, że dla ludzi młodych powinni stanowić wzór tolerancji i kultury wypowiedzi.

Instytucją, która podobnie jak Fundacja Batorego cyklicznie analizuje problem hejtu wśród dzieci i młodzieży, jest Fundacja Dzieci Niczyje. Z badań

przez nią prowadzonych wynika, że już w 2013 r. 40% młodych ludzi w wieku 14–17 lat oraz 45% w wieku 16–17 lat spotkało się z przejawami mowy nienawiści w sieci, które najczęściej miały formę obraźliwych komentarzy na forach dyskusyjnych. Według tych badań osoby, które stały się ofiarami hejtu, wykazywały skłonność do depresji lub zachowań lękowych (Włodarczyk, 2014, s. 124–125).

Powołana w 2006 r. fundacja Global Dignity, której misją jest promowanie szacunku do godności i bliźnich oraz tolerancji wśród młodych ludzi, w 2016 r. opublikowała raport pt. *Wilki i owce w internecie, czyli raport na temat hejtu wśród młodzieży*. Wynika z niego, że wśród młodych osób jest dwukrotnie więcej takich, które doświadczyły hejtu, niż takich, które go generują. Spośród 600 badanych co siódmy młody człowiek stwierdził, że hejt stał się dla niego codziennością (zarówno sam hejtuje, jak i doświadcza hejtu). Co trzeci respondent uważa, że stał się ofiarą hejterów, pomimo iż sam nie przejawia takich zachowań. Częściej hejterami byli chłopcy (26% – mężczyźni, 14% – kobiety). 25% hejtujących było w wieku 15–18 lat, a 10% w wieku 12–14 lat. Ponad połowa ofiar hejterów była w przedziale wiekowym 15–18 lat (51%), natomiast aż 28% w wieku 12–14 lat. Hejtowani zazwyczaj byli chłopcy (51% – mężczyźni, 36% – kobiety) (Global Dignity Poland, 2016, s. 2–4).

Zarówno hejterom, jak i hejtowanym towarzyszyły podobne uczucia. Hejterzy przede wszystkim odczuwali złość (40%) i zdenerwowanie (24%). Ofiary hejterów najczęściej doświadczały smutku (33%), zdenerwowania (32%), wściekłości (14%), a nawet płaczu (5%). Większość hejtowanych ignorowała zaczepki (54%), ale czasami reagowała na nie (24% odpowiedziało hejterowi, co o nim myśli, 22% „pocisnęło mu”, a 21% zgłosiło prośbę do administratora o zablokowanie konta) (Global Dignity Poland, 2016, s. 12–13).

Problem mowy nienawiści wśród młodych obywateli dostrzegły również instytucje administracji publicznej, czego wyrazem jest m.in. obszerny raport na temat szeroko pojętej cyberprzemocy wydany w 2017 r. przez NIK. Został on opracowany na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych wśród 271 nauczycieli, 814 rodziców oraz 737 uczniów. Wynika z niego, iż aż 39,5% polskich uczniów zetknęło się ze zjawiskiem cyberprzemocy. Blisko połowa z badanych uczniów stwierdziła, że w przypadku doświadczenia cyberprzemocy nie zwróciłaby się do nikogo o pomoc, a jedynie 13% powiedziałyby o niej nauczycielowi i 19% rodzicom (NIK, 2019).

Mowa nienawiści jest zjawiskiem poważnym i dotyka polskie dzieci oraz nastolatków w coraz większym stopniu. Pozytywny jest fakt, iż wiele organizacji zarówno rządowych, jak i trzeciego sektora prowadzi analizy jej dotyczące. Sama diagnostyka problemu to jednak za mało. Najważniejsze jest skuteczne zapobieganie temu zjawisku i późniejsza walka z nim.

Walka z mową nienawiści

Uświadamianie dzieci, młodzieży, opiekunów i nauczycieli o tym, jakie konsekwencje może nieść ze sobą mowa nienawiści, a zwłaszcza hejt w sieci, jest niezmiernie istotne. Konsekwencje mogą być tu bowiem dramatyczne i nieodwracalne. W Polsce co roku samobójstwo popełnia prawie dwukrotnie więcej osób, niż ginie w wypadkach samochodowych, z czego ponad pół tysiąca stanowią dzieci i młodzież do 19. roku życia. Jak pokazują badania przeprowadzone w 13 państwach (m.in. Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Wielkiej Brytanii, Japonii i Niemczech), istnieje silna korelacja pomiędzy doświadczeniem szkolnego hejtu, który w dużej mierze odbywa się obecnie w sieci, a myślami samobójczymi młodych ludzi (INN: Poland, 2019).

Szeroko komentowany w mediach był przypadek 14-latka z Bieżunia, Dominika Szymańskiego, który w 2015 r. powiesił się na sznurówkach w swoim domu, pozostawiając dramatyczny list do swojej matki. Przekonywał w nim, że jest nikim, i przeproszał za swoją śmierć. Chłopiec był ofiarą swoich rówieśników, którzy wyzywali go od „mięczaków” i „pedziów” z powodu jego fryzury i oryginalnego stylu ubierania się. Pomimo iż nastolatek wielokrotnie zgłaszał ten problem nauczycielom, został on zignorowany i nie uzyskał żadnej pomocy (Szczęsny, 2019).

Dzieci, które targnęły się na swoje życie z powodu prześladowania słowem, jest wiele, więc w odpowiedzi na ten problem opracowuje się programy mające przeciwdziałać temu zjawisku. Jednym z nich jest kampania „Zobacz Znikam”, której celem jest promowanie pozytywnych wzorców postępowania w obliczu sytuacji kryzysowych oraz zwiększenie w tym zakresie wrażliwości społecznej. Na potrzeby kampanii powstała strona zobacznikam.pl, która w całości poświęcona jest tematyce samobójstw wśród najmłodszych (Zobacz...Znikam, 2019).

Problemem mowy nienawiści zajmuje się również organizacja Amnesty International. Jej przesłaniem jest działanie „na rzecz społeczeństwa opartego na empatii, otwartości i szacunku, w którym hejt, mowa nienawiści i przestępstwa z nienawiści są zjawiskiem marginalnym, a osoby narażone na nie i ich doświadczenie oraz osoby działające przeciwko temu zjawisku mogą czuć się bezpiecznie” (Amnesty International, 2019). W ramach tych działań organizowane są akcje edukacyjne w przestrzeni miejskiej i szkolnej w celu zmienienia świadomości społecznej oraz wywarcia presji na władzę, aby przeciwdziałała i zwalczała mowę nienawiści i przemoc motywowaną uprzedzeniami.

Do debaty w tym temacie włączył się także Rzecznik Praw Obywatelskich Adam Bodnar, który w trakcie obchodów Dnia Bezpiecznego Internetu (5 lutego 2019) wskazał pięć sposobów wsparcia dzieci w walce z mową nienawiści. Według niego są to: rozmowa o wartościach (w tym tłumaczenie, dlaczego mowa nienawiści jest zła), podjęcie nieustającej próby zrozumienia, jak wygląda sie-

ciowy świat dzieci (nie chodzi o kontrolę, lecz o zrozumienie), uczenie, że korzystanie ze świata wirtualnego wiąże się z odpowiedzialnością, uczenie się razem z dziećmi korzystania z mediów społecznościowych (w tym pokazanie, jak zgłaszać niepożądane treści), uznanie, że bezpieczny internet to taki, z którego korzystamy świadomie i w którym dba się o kulturę przekazu (ochrona przed znanymi zagrożeniami oraz przed tymi, które pojawiają się każdego dnia) (RPO, 2019).

Aby skutecznie walczyć z mową nienawiści wśród młodych ludzi, nie wystarczą jednak sporadycznie organizowane akcje czy okazjonalne spotkania. Potrzebne są systematyczne programy realizowane przez polskie szkoły. Lucyna Kicińska, koordynatorka Telefonu Zaufania dla Dzieci i Młodzieży 116 111 działającego w ramach Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę, podkreśla, że „to musi być cykl, w którego trakcie młodzież będzie miała możliwość kontaktu z psychologiem” (Ciechowski, 2019). Po ataku na prezydenta Gdańska Pawła Adamowicza prezydenci największych miast zwrócili się do szkół o zorganizowanie lekcji na temat mowy nienawiści. Lekcje miały zostać przeprowadzone w oparciu o materiały Kampanii Rady Europy „Bez nienawiści”. Prośba ta spotkała się z protestem fundacji Ordo Iuris, która wydała specjalne oświadczenie ostrzegające, że pod pojęciem mowy nienawiści umieszcza się dowolne treści, które stanowią realizację postulatów radykalnej lewicy. Czy więc zaplanowane lekcje dotyczące mowy nienawiści w formie zaproponowanej przez prezydentów lub też w innej uzgodnionej z organizacjami formule dojdą do skutku – czas pokaże (Interia Fakty, 2019).

Podsumowanie

Świat, w którym żyją współczesne dzieci i nastolatki, różni się od tego, w jakim wychowali się ich rodzice i opiekunowie. Pojawiły się nowe kanały przekazu, co spowodowało, że ewoluują formy wypowiedzianych w nich słów. Internetowy hejt latami narastał i stał się dziś codziennością, której doświadczają i którą także generują ludzie młodzi. Ważne jest więc, aby nabyli świadomość, że słowa, zarówno te wypowiedziane, jak i pisane w sieci, mają niekiedy wielką siłę rażenia, więc nie wolno bezpodstawnie obrażać ani lżyć drugiego człowieka. Równie istotne jest nauczenie osób młodych mechanizmów obronnych przed mową nienawiści, w tym uświadomienie, gdzie można zwracać się w sytuacjach kryzysowych oraz w jaki sposób reagować na zaczepki hejterów, tak by przede wszystkim chronić siebie.

Podziękowanie

Praca powstała m.in. dzięki współpracy z Centrum Innowacji i Transferu Wiedzy Techniczno-Przyrodniczej Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Literatura

- Amnesty International. Pobrane z: <https://amnesty.org.pl/kampanie/nienawisc/> (14.05.2019).
- Ciechowski, M. *Mowa nienawiści w szkołach. „Innych obrażają najczęściej młodzi”*. Pobrane z: <http://www.pozatorun.pl/mowa-nienawisci-w-szkolach-innych-obrazaja-najczesciej-mlodzi/> (23.04.2019).
- Global Dignity Poland (2016), *Wilki i owce w internecie, czyli raport na temat hejtu wśród młodzieży*. Warszawa.
- Global Dignity Poland (2019). Pobrane z: https://www.frse.org.pl/wp-content/uploads/2017/12/2_Role_Models_Monika_Piasecka.pdf (2.05.2019).
- INN: Poland (2019). *Niemal połowa dzieci, które popełniają samobójstwa, to ofiary bullyingu*. Pobrane z: <https://innpoland.pl/136249,niemal-polowa-dzieci-ktore-popełniają-samobojstwa-to-ofiary-bullyingu> (7.05.2019).
- Interia Fakty (2019). *Lekcje o mowie nienawiści. Ordo Iuris przeciw*. Pobrane z: <https://fakty.interia.pl/polska/news-lekcje-o-mowie-nienawisci-ordo-iuris-przeciw,nId,2789660> (14.05.2019).
- Łabik, M. (2019). *Mowa nienawiści wśród młodzieży*. Pobrane z: <http://www.malyindywidualista.com.pl/artykul,mowa-nienawisci-wsrod-mlodziezy,537> (12.04.2019).
- Łoskot, M. (2019). *Hejt w sieci. Groźny przejaw uczniowskiej mowy nienawiści*. Pobrane z: <https://www.glospedagogiczny.pl/artykul/hejt-w-sieci-grozny-przejaw-uczniowskiej-mowy-nienawisci> (14.04.2019).
- NIK (2019). *NIK o cyberprzemocy wśród dzieci i młodzieży*. Pobrane z: <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-cyberprzemocy-wsrod-dzieci-i-mlodziezy.html> (5.05.2019).
- RPO (2019). *Mowa nienawiści dotyka wszystkich*. Pobrane z: <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/mowa-nienawisci-przenika-wszystkie-grupy-spoeczne-adam-bodnar-na-obchodach-dnia-bezpiecznego-internetu> (11.05.2019).
- Szczęśny, K. (2019). *Dominik popełnił samobójstwo, bo był gnębiony w szkole. Nikt nie poniósł za to kary*. Pobrane z: <https://viva.pl/ludzie/newsy/mama-14-letniego-dominika-szymanskiego-z-biezunia-o-samobojstwie-syna-nikt-nie-zostal-ukarany-31565-r3/> (12.05.2019).
- Winiewski, M., Hansen, K., Bilewicz, M., Soral, W., Świdorska, A., Bulska, D. (2016). *Mowa nienawiści, mowa pogardy. Raport z badania przemocy werbalnej wobec grup mniejszościowych*. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.
- Włodarczyk, J. (2014). *Mowa nienawiści w internecie w doświadczeniu polskiej młodzieży. Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka*, 12(2), 122–158.
- Zobacz...Znikam (2019). Pobrane z: <http://zobacznikam.pl> (8.05.2019).